

ОСНОВНІ ЕТАПИ ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

На території сучасної України початок перекладацької діяльності починається ще в IX ст., коли візантійський імператор Михайло III відправив грецьких монахів Кирила та Мефодія проповідувати християнство серед слов'янських народів. Вони створили слов'янський алфавіт і переклали на церковнослов'янську (староболгарську) мову Євангелія. На початку XI ст. на Русі використовувалися дві системи письма – розроблена Кирилом глаголиця і більш популярна кирилиця [2, с. 112].

Український переклад починався масштабно, з розмахом, про що засвідчив літопис історика Нестора, який записав під 1037 р., що князь Ярослав Мудрий зібрав у новозбудованому Софійському соборі багато писців, які перекладали на старослов'янську мову. То була вже ціла перекладацька школа з більш досвідченими перекладачами та їхніми учнями, чий імена великий літописець не зазначив [3, с. 34].

Досить велика кількість перекладів, датованих XI, XII та поч. XIII ст., виділяє Київську Русь не тільки серед слов'янських держав, але й у середньовічній Європі взагалі. Перекладні твори цього періоду відносяться переважно до релігійної літератури. Широке поширення одержала патристична та гомілетична літератури, а також життя святих, серед яких «Житіє святої Ірини» та «Житіє Олексія, людини Божої», що користалися особливою популярністю [3, с. 36]. Істотно важливими для розвитку культури стали переклади візантійських хронік. Особливо виділяються «Хроніка Георгія Амартола» та «Хроніка Іоанна Малали» [2, с. 120].

Більшість перекладів у розглянутий період носило буквалістський характер, однак їхня мова була тісно пов'язана з народною мовою Київської Русі. Перекладацька майстерність піднімалася на високий рівень. Найбільш примітним є переклад «Іудейської війни» Йосипа Флавія, ім'я перекладача

невідоме. Дві редакції перекладу, що дійшли до наших днів, свідчать про те, що переклад був виконаний досить вільно. Почувається стилістична розкутість перекладача, що не прив'язується до синтаксису оригіналу. Уже немає характерного для ранніх слов'янських перекладів максималістського буквализму. У перекладі явно відчувається прагнення до ритмізації перекладного тексту [2, с. 122-123].

Не зважаючи на явне переміщення центру слов'янської культури до Москви, українська культура була достатньо розвиненою, аби зберегти свій переклад. У XV ст. з'являються нові редакції деяких книг Старого Завіту, а також Євангелія [4, с. 167]. Першим перекладом українською мовою вважається «Пересопницьке Євангеліє», видане між 1556 і 1561 рр. На думку дослідників, цей текст відіграв украй важливу роль у становленні українського козацтва. Переклад Євангелія виконувався під наглядом архімандрита Григорія з Пересопницького монастиря і за участі сина протопопа Михаїла [4, с. 175].

У XV-XVI ст. поширювалися «духовні повісті», в яких описуються історії про королів-магнатів і страждання Христа. Це були непрямі переклади або адаптації латинських оригіналів, зроблені найчастіше з польських версій. Паралельно з'являються приклади прямого перекладу з латинської мови [3, с. 400].

З розвитком дипломатичних відносин в XVI ст. між Україною та Османською імперією, Кримським ханством, Францією, Австрією, Польщею і Молдавією, з'являються письмовий та усний дипломатичний переклад в тогочасній українській державі [3, с. 413-414].

Заснування митрополитом Петром Могилою в 1632 р. Києво-Могилянської Академії, першого вищого навчального закладу в східнослов'янських землях, дало великий поштовх перекладацькій діяльності в Україні, головним чином у галузі науки. Академія об'єднала довкола себе талановитих учених і професорів, таких як Х. Філалет, Г. і М. Смотрицькі, Л. Зизаній, З. Копистенський, П. Могила, Ф. Прокопович, Г. Кониський. Усі

вони володіли кількома мовами, зокрема латинською, грецькою, церковнослов'янською і польською [3, с. 478].

У XVII ст. практично припиняються переклади українською мовою, підсилюється конфронтація між Польщею та Росією за вплив на Україну. Після приєднання України до Московського Царства заборонялося друкувати книги українською мовою, російська цензура посилюється з початку XVIII ст. [4, с. 267].

Попри видані ще за Петра I імператорські ухвали, які забороняли використання української мови для перекладу і публікації книг, у XVIII ст. процес освоєння іноземної літератури українською мовою не припиняється. Щоправда, перевага віддається не власне перекладам, а переспівам. Яскравим прикладом такого травестійного твору за мотивами Вергілієвої «Енеїди» стала «Енеїда» І. П. Котляревського, що з'явилася наприкінці XVIII ст. То був перший літературний текст, написаний сучасною українською мовою. Цей твір також мав місце в багатьох європейських літературах [2, с. 357].

З XIX ст. в Україні відбувається інтенсивний розвиток художнього перекладу, навіть не дивлячись на вихід Валуєвського циркуляру 1863 р., який обмежував друкування творів українською мовою.

У 20-30 рр. XIX ст. поети-романтики перекладають твори російської та польської літератури. Л. Боровиковський здійснив вільний переклад «Світлани» Жуковського (під назвою «Маруся»), а Є. Гребінка «Полтави» О. Пушкіна.

У 40-50-ті роки XIX ст. Т. Шевченко збагатив український художній переклад циклом «Давидові псалми», в якому об'єднав переклади з переспівами окремих біблійних віршів. Зберігаючи образну систему оригіналів, перекладач часто надавав їм іншого ідейного забарвлення. Не менш оригінально – як драматичний монолог – Т. Шевченко перекладав уривки зі «Слова о полку Ігоревім» [1, с. 30-31].

М. Старицький досить вдало відтворив монолог із «Гамлета» Шекспіра, переклав у романтичному дусі сербські балади і поезії Гейне, Байрона і

Міцкевича, твори Лермонтова, Пушкіна та Некрасова, при цьому створивши чимало неологізмів та виробивши чіткий стиль [2, с. 401].

Першим професійним перекладачем України XIX ст. вважається П. Куліш. Саме він переклав 15 найкращих драм Шекспіра, поему Байрона та вірші Гете, Шиллера та Гейне, а також «Псалтир» і разом із І. Пулюєм та І. Нечуй-Левицьким Біблію [1, с. 31].

На другу половину XIX ст., яка започатковує період критичного реалізму, припадає творчість геніїв українського народу, що, на противагу романтичним сюжетам попередників, відбирали актуальні на той час ідейно-спрямовані твори. У такий спосіб Т. Шевченко, І. Франко, Л. Українка, П. Грабовський та ін. уславилися своїми перекладами, що мали виховний, націєтворчий і політичний характер [1, с. 31-32].

У перші десятиріччя XX ст. відбулися дві російські революції 1905 і 1917 рр., які сколихнули імперію. У 1918 р. постала незалежна українська держава – Українська Народна Республіка, визнана за кордоном. Серед її міністрів були й перекладачі. Іван Огієнко, історик, філолог, філософ і міністр національної освіти, подає свій переклад Біблії. Зростання української самосвідомості дало сильний поштовх оригінальній та перекладацькій творчості. Вона не зупинилася навіть після більшовицьких репресій 20-30-х років, через які українська література зазнала величезних втрат. Так званий Гурток неокласиків, заснований на початку 20-х років, мав на меті заповнити прогалини в перекладацькому спадку української літератури, щоб ввести її у світовий контекст. Він об'єднував талановитих поетів і письменників, таких як М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, М. Рильський, Ю. Клен. Усі вони володіли кількома мовами і проявили себе в перекладі різних жанрів [5, с. 141].

У другій половині 1940-х – на початку 1950-х рр. відбувається активізація перекладацької діяльності, але об'єктом перекладу виступає переважно російська радянська література, що було негативним чинником, адже кількість перекладів з інших мов значно зменшилася. Також з'явилася

практика перекладати іншомовні твори не з оригіналів, а з їхніх російських перекладів [6, с. 156].

Кінець 1950-х – початок 1960-х рр. – період відлиги, під час якого був послаблений ідеологічний контроль Москви, що дало можливість частково виправити ситуацію з перекладами. Починає виходити журнал «Всесвіт», спеціально присвячений перекладам іншомовних художніх творів. У видавництвах відкриваються відділи перекладної літератури [6, с. 168].

Яскравою постаттю у світі художнього перекладу ХХ ст. був Микола Лукаш. Він був поліглотом і перекладав з 14 мов. Його рисою був сміливий підхід до вирішення складних перекладацьких завдань, він часто експериментував з мовними засобами. Довгі роки його переклади було заборонено друкувати, а сам автор був фактично під домашнім арештом [6, с. 289].

Після отримання Україною незалежності розпочався активний процес утворення української термінології, з цим пов'язано складання словників. В умовах незалежного розвитку Україна відчуває особливу потребу у кваліфікованих усних та письмових україномовних перекладачах. Якщо раніше переклад під час офіційних переговорів та міжнародних конференцій здійснювався лише з російської мови і на російську, то сьогодні переговори і конференції на президентському, урядовому та парламентському рівнях проводяться українською мовою, що вимагає дедалі більшої кількості перекладачів з різних мов на українську.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризуються бурхливим розвитком перекладознавчої теорії в Україні. Праці сучасних теоретиків українського перекладу – Р. Зорівчак, В. Карабана, Т. Кияка, Л. Коломієць, В. Коптілова, І. Корунця, О. Чередниченка, Л. Черноватого, В. Радчука, А. Гудманяна, С. Швачко, В. Демецької, О. Ребрія та ін. – стали вагомим внеском в осмислення багаторічної перекладацької традиції в Україні та дороговказом для нових поколінь перекладачів.

Література

1. Гудманян А. Г. Вступ до галузевого перекладу / А. Г. Гудманян, А. В. Сітко, Г. Г. Єнчева. – К.: Аграр Медиа Групп, 2014. – 258 с.
2. Кияк Т. Р. Перекладознавство / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
3. Корунець І. В. Біля витоків українського перекладознавства / І. В. Корунець. – В.: Нова книга, 2008. – 512 с.
4. Семенець О. Є. Історія перекладу: навч. посібник для ін-тів і фак. ін. мов / О. Є. Семенець, О. М. Панасьєв. – К.: Либідь, 1991. – 364 с.
5. Українська перекладознавча думка 1920-х - початку 1930-х років: хрестоматія вибр. праць з перекладознавства до курсу «Історія перекладу» для студ., що навчаються за спец. «Переклад» / [уклад. О. А. Кальниченко, Ю. Ю. Полякова, Л. М. Черноватий, Л. М. Карабан]. – В.: Нова книга, 2011. – 504 с.
6. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.